

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՀՈԳԵԿԱՆ ԱՆՁԵՌՆԻՄԽԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԴՐԱԿԱՆ ԵՎ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐ *

ՉՏԴ 342.7

DOI: 10.52063/25792652-2025.3.26-95

ԱՆՆԱ ՄԿՐՏՈՒՄՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության

Միասնական սոցիալական ծառայության պետի առաջին տեղակալ,
Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն

anna.mkrtumyan85@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8274-2061

Հոդվածի նպատակն է վերլուծել ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության հայեցակարգը բացասական իրավունքների (պաշտպանություն՝ միջամտությունից կամ վնասից) և դրական իրավունքների (պետական աջակցության և ռեսուրսների իրավունքներ) երկատման համատեքստում:

Վերը նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրված խնդիրներն են՝ կատարել ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության՝ որպես դրական և բացասական իրավունքների հայեցակարգային վերլուծություն, տարբերակել բացասական իրավունքները և դրական իրավունքները՝ կիրառելով դրանք ինչպես ֆիզիկական, այնպես էլ հոգեկան ասպեկտների վրա՝ ընդգծելով դրանց բարոյական, իրավական և սոմատիկ ասպեկտները, որոնք հիմնված են մարմնական ինքնավարության և արժանապատվության վրա:

Հետազոտության ընթացքում կիրառվել են անալիզի, սինթեզի դեդուկցիայի, իրավական համեմատության մեթոդները:

Հետազոտության շրջանակներում կատարված հիմնական եզրահանգումն այն է, որ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը բացասական և դրական իրավունքների տեսանկյունից բացահայտում է դրանց ներքին փոխկախվածությունը՝ ձևավորելով մարդկային արժանապատվության պաշտպանության համապարփակ շրջանակ՝ թե՛ ավանդական, թե՛ զարգացող համատեքստերում: Այդ իրավունքները պահանջում են միջամտությունների սահմանափակումներ, անհատների պաշտպանություն՝ ֆիզիկական ներգործությունից, հոգեբանական մանիպուլյացիաներից և չարտոնված նեյրոտեխնոլոգիական միջամտությունից: Դրական իրավունքները պետություններին և հասարակություններին պարտադրում են դրական պարտավորություններ՝ ապահովելու ռեսուրսներ՝ առողջապահության և բարեկեցության, նեյրոտեխնոլոգիաների կիրառման անվտանգության, հոգեկան առողջության պահպանման նպատակով աջակցության, բռնության նկատմամբ դիմադրողականության խթանման համար: Նեյրոտեխնոլոգիաների և թվային սպառնալիքների դարաշրջանում քաղաքականություն մշակողները պետք է ինտեգրեն այս պարտավորությունները՝ խթանելով իրավական բարեփոխումները, միջազգային համագործակցությունը և վերանայելով էթիկական նորմերը:

* Հոդվածը ներկայացվել է 09.10.2025թ., գրախոսվել՝ 30.10.2025թ., տպագրության ընդունվել՝ 30.12.2025թ.:

Հիմնաբառեր՝ *Ֆիզիկական անձեռնմխելիություն, հոգեկան անձեռնմխելիություն, դրական իրավունք, բացասական իրավունք, արժանապատվություն, ինքնավարություն, պետության պարտավորություն, ներդրություն*

Ներածություն

Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը մարդու իրավունքների և էթիկական դիմկուրսի հիմնարար հասկացություններ են, որոնք մարդու իրավունքների դոկտրինում վերլուծվում են բացասական իրավունքների (խոչընդոտներից, միջամտությունից ազատություն) և դրական իրավունքների (աջակցության, երաշխիքների կամ ռեսուրսների ապահովում) երկատման շրջանակում: Բացասական իրավունքները պարտականություններ են դնում այլոց (անհատների, հաստատությունների կամ պետությունների) վրա՝ ձեռնպահ մնալու անձի ինքնավարությունը կամ բարեկեցությունը խաթարող գործողություններից՝ ապահովելով «status negativus»՝ դրական իրավունքները՝ հակառակը, պահանջում են կոնկրետ գործողություններ՝ ապահովելով «status positivus» (Mônia Clarissa Hennig Leal 63-74):

Այս տարբերակումը համապատասխանում է Իսայա Բեռլինի «Ազատության երկու հայեցակարգի»՝ բացասական և դրական ազատության հասկացություններին: Ըստ Բեռլինի՝ «բացասական» ազատությունը սահմանափակումների բացակայությունն է, որոնք խոչընդոտում են անձի կամ մարդկանց խմբի գործողությունները՝ գիտակցական ցանկությունները կյանքի կոչելու իրենց մտադրությունների մեջ: Հակառակը, «դրական» ազատությունը մեկնաբանվում է որպես անձի կամ մարդկանց խմբի ունակություն՝ ինքնուրույն որոշելու իր ճակատագիրը՝ առանց արտաքին գործոնների միջամտության (Berlin Isaiah 118–172):

Ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը՝ որպես բացասական իրավունք

Ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը լայնորեն ճանաչվում է որպես ֆիզիկական վնասվածքից, հարկադրանքից կամ անցանկալի ֆիզիկական միջամտությունից զերծ լինելու իրավունք: Այն ներառում է պաշտպանություն՝ հարձակումից, խոշտանգումներից, ինչպես նաև չհամաձայնեցված բժշկական միջամտությունից: Ֆիզիկական անձեռնմխելիության իրավունքը մարդկային արժանապատվության առանցքն է, քանի որ այն ապահովում է մարդու մարմնի նկատմամբ վերահսկողությունը: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 3-րդ հոդվածը («Յուրաքանչյուր մարդ ունի կյանքի, ազատության, անձի անձեռնմխելիության իրավունք») և 5-րդ հոդվածը («Ոչ ոք չպետք է ենթարկվի խոշտանգման կամ դաժան, անմարդկային, իր արժանապատվությունը նսեմացնող վերաբերմունքի ու պատժի») իրենց հերթին ամրագրում են այս սկզբունքը:

Երեխաների իրավունքների տեսանկյունից ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը, որպես բացասական իրավունք, արգելում է ֆիզիկական մարմնի վրա ոտնձգությունները, ինչպիսիք են դաժան վերաբերմունքը կամ հարկադրական բժշկական միջամտությունները, (բացառությամբ բացառիկ հանգամանքներով արդարացված դեպքերի, օրինակ՝ կյանքը փրկելը), ինչը ամրագրված է Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 19-րդ հոդվածում, որը նախատեսում է պաշտպանություն՝ ֆիզիկական բռնության բոլոր ձևերից: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Փրեթթին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով դառնալով ընդգծել է, որ ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը ներառում է պետության կողմից պարտադրված մարմնական միջամտությունից ազատում ամրապնդելով վնաս պատճառելուց զերծ մնալու բացասական պարտականությունը, եթե դա օրենքով չի արդարացվում:

Հոգեկան անձեռնմխելիությունը՝ որպես բացասական իրավունք

Բեռլինի բացասական ազատությանը համահունչ՝ հոգեկան անձեռնմխելիությունը՝ որպես բացասական իրավունք, համապատասխանում է մարդու ճանաչողական գործընթացներին չմիջամտելու սկզբունքին՝ ընդգծելով անհատի ինքնիշխանությունը իր մտքերի և հոգեկան վիճակների նկատմամբ: Հոգեկան անձեռնմխելիությունը՝ որպես բացասական իրավունք, պաշտպանում է անհատներին հոգեբանական մանիպուլյացիաներից, հարկադրանքից կամ միջամտությունից, որը խաթարում է ածի հոգեկան ինքնավարությունը: Այն ներառում է ուղեղի լվացումից, հարկադիր հոգեբուժական բուժումից կամ վնասակար նեյրոտեխնոլոգիաներից պաշտպանությունը: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 12-րդ հոդվածը («ոչ ոք չպետք է ենթարկվի իր անձնական կյանքում կամայական միջամտության») և Մարդու իրավունքների Եվրոպական միության խարտիայի 3-րդ հոդվածը (անձեռնմխելիության իրավունք) անուղղակիորեն պաշտպանում են հոգեկան անձեռնմխելիությունը՝ արգելելով հոգեբանական ինքնավարության խախտումները: Այս դրույթները ներկայում ավելի ու ավելի հաճախ են մեկնաբանվում որպես թվային և նեյրոտեխնոլոգիական սպառնալիքներին հակազդելու միջոցներ:

Այնպիսի գիտնականներ, ինչպիսիք են Մարսելո Իենկան և Ռոբերտո Անդորնոն (Ienca & Andorno 18) պնդում են, որ հոգեկան անձեռնմխելիությունը տարբերվում է ֆիզիկական անձեռնմխելիությունից և պահանջում է հատուկ պաշտպանություն նեյրոտեխնոլոգիաների դարաշրջանում, քանի որ նեյրոտեխնոլոգիայի, մասնավորապես՝ ուղեղ-համակարգիչ ինտերֆեյսերի զարգացումը բանավեճեր է առաջացնում անձի մտավոր գաղտնիության և ինքնավարության ապահովման հարցում: Բուբլիցը և Մերկելը (Bublitz & Merkel 51–77) առաջարկում են «մտավոր ինքնորոշման իրավունք» հասկացությունը, որը պաշտպանում է մտավոր վիճակի չհամաձայնեցված այնպիսի փոփոխություններից, ինչպիսիք իրականացվում են նեյրոմոդուլյացիայի կամ տվյալների մանիպուլյացիայի միջոցով:

Նեյրոէթիկայի ոլորտում գիտնականները պաշտպանում են թերապևտիկ տեխնոլոգիաներին հասանելիության իրավունքը՝ մտավոր գաղտնիությունը նեյրոտեխնոլոգիական ներխուժումներից պաշտպանելու համար: Լավազան (Lavazza 1-10) ենթադրում է, որ պետությունները կարող են պարտավորված լինել կարգավորել նեյրոտեխնոլոգիական կիրառելիության գործընթացները և տրամադրել մտավոր ինքնապաշտպանության գործիքներ:

Ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը՝ որպես դրական իրավունք

Ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը՝ որպես դրական իրավունք, անձին պատճառվող վնասը կանխելու և նրա բարեկեցությունը խթանելու նպատակով ենթադրում է պետության կամ հասարակության պարտավորություններ՝ ապահովելու բժշկական օգնություն, սնուցում, մաքուր ջուր և շրջակա միջավայրի պաշտպանություն: Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 25-րդ հոդվածը սահմանում է «առողջության և բարեկեցության համար բավարար կենսամակարդակի իրավունքը»՝ ներառյալ բժշկական օգնությունը և սոցիալական ծառայությունները:

Մարմոտը (Marmot 2442-2444) պնդում է, որ ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը կախված է սոցիալական խնդիրների լուծումից (օրինակ՝ աղքատություն, բնակարանային խնդիրներ), ինչը պահանջում է կառավարության նախաձեռնողական միջամտություն: Այս տեսակետը ռեսուրսներին հասանելիությունը դիտարկում է որպես ֆիզիկական վնասը կանխելու ամենակարևոր գործոնը:

Նուսաբաումը (Nussbaum 1-33, 78-80) պնդում է, որ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը պահանջում է լուծել համակարգային անհավասարությունները՝ (օրինակ՝ գենդերային բռնություն, աղքատություն), համատեղելով բացասական պաշտպանությունները (վնասից) դրական պարտավորությունների հետ (կառուցվածքային խոչընդոտները վերացնելու համար):

Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 24-րդ հոդվածը պարտադրում է պետություններին ապահովել երեխաների առողջապահության և սննդի հասանելիությունը՝ ճանաչելով ֆիզիկական զարգացմանը աջակցելու և վնասից պաշտպանելու դրական պարտականությունները:

Հոգեկան անձեռնմխելիությունը՝ որպես դրական իրավունք

Հոգեկան անձեռնմխելիության դրական իրավունքը ներառում է հոգեկան առողջության ծառայություններից, կրթությունից և անվտանգ միջավայրից օգտվելու հնարավորություն՝ դիմադրողականության և ինքնավարության զարգացման համար:

Շուհի «Հիմնարար իրավունքների» հայեցակարգը (Shue 51-55), թեև ուղիղ չի հիշատակում «հոգեկան բարեկեցություն», «հոգեկան առողջություն» կամ «հոգեբանական բարեկեցություն» հասկացությունները, սակայն ներառում է անվտանգությունն ու կենսապահովման պարտավորությունները, որոնք լայն մեկնաբանության դեպքում տարածվում են նաև հոգեկան բարեկեցության վրա: Ըստ նրա հայեցակարգի՝ ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիությունը ենթադրում է ինչպես բացասական (պաշտպանություն վնասից), այնպես էլ դրական (ռեսուրսների տրամադրում) պարտականություններ, հետևաբար՝ փոխկապակցված հասկացություններ են և պահանջում են և՛ զսպվածություն, և՛ աջակցություն:

Իր հերթին Դվորկինը (Dworkin 121-129) նշում է, որ պետության չափազանց միջամտությունը հղի է պատերախիզմի վտանգով:

Գործնականում բացասական և դրական իրավունքները փոխկախված են: Օրինակ՝ հոգեկան անձեռնմխելիությունը հոգեբանական բռնությունից պաշտպանելու համար (բացասական կողմ) կարող է պահանջվել հոգեկան առողջության աջակցություն (դրական կողմ): Եվրոպական միության տվյալների պաշտպանության ընդհանուր կանոնակարգը սա ցույց է տալիս՝ տվյալների չարաշահումից պաշտպանությունը համատեղելով թափանցիկության և հասանելիության պահանջների հետ:

Եզրակացություն

Ֆիզիկական և հոգեկան անձեռնմխելիության վերլուծությունը բացասական և դրական իրավունքների տեսանկյունից բացահայտում է դրանց ներքին փոխկախվածությունը՝ ձևավորելով մարդկային արժանապատվության պաշտպանության համապարփակ շրջանակ՝ թե՛ ավանդական, թե՛ զարգացող համատեքստերում: Որպես բացասական իրավունքներ՝ այս իրավունքները պահանջում են միջամտության սահմանափակումներ, անհատների պաշտպանություն՝ ֆիզիկական ներգործությունից, հոգեբանական մանիպուլյացիաներից և չարտոնված նեյրոտեխնոլոգիական միջամտությունից: Դրական իրավունքները պետություններին և հասարակություններին պարտադրում են դրական պարտավորություններ՝ ապահովելու ռեսուրսներ՝ առողջապահության և բարեկեցության, նեյրոտեխնոլոգիաների կիրառման անվտանգության, հոգեկան առողջության պահպանման նպատակով աջակցության, բռնության նկատմամբ դիմադրողականության խթանման համար: Ի վերջո, բացասական և դրական չափումների միջև երկատվածությունը ոչ թե հակադիր է, այլ սիմբիոտիկ. վնասից (բացասական) արդյունավետ պաշտպանությունը պահանջում է նախաձեռնողական

օգնություն (դրական): Չարգացող սեյրոտինախտի և թվային սպառնալիքների դարաշրջանում քաղաքականության մշակողները պետք է ինտեգրեն այս պարտավորությունները՝ խթանելով իրավական բարեփոխումները, միջազգային համագործակցությունը և վերանայելով էթիկական նորմերը՝ իրական անձեռնմխելիության հասնելու համար: Այս մոտեցումը ոչ միայն աջակցում է անձի ինքնավարությանը, այլև խթանում է կոլեկտիվ բարեկեցությունը՝ ապահովելով, որ անձեռնմխելիությունը դառնա մարդու իրավունքների դոկտրինայի դիսամիկ ենսայուն:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Amnesty International. *The State of the World's Human Rights*: April 2025 (POL 10/8515/2025). London: Amnesty International, 2025, <https://www.amnesty.org/en/documents/pol10/8515/2025/en/>. Accessed: 02.10.2025.
2. Berlin Isaiah. *Two concepts of liberty*. In I. Berlin, *Four Essays on Liberty*. Oxford University Press, 1969, 118–172 pp.
3. Bublitz Jan Christoph, & Reinhard Merkel. “Crimes against minds: On mental manipulations, harms and a human right to mental self-determination”. *Criminal Law and Philosophy*, 8(1), 2014, 51–77 pp.
4. “Case of Pretty v. The United Kingdom”. The European Court of Human Rights, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-60448"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{). Accessed: 02.10.2025.
5. Dworkin Gerald. *The theory and practice of autonomy*. Cambridge University Press, 1988, 121-129 pp. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511625206>,
6. European Court of Human Rights. *Pretty v. United Kingdom*. Application no. 2346/02, 2002.
7. European Union. “Charter of Fundamental Rights of the European Union”. *Official Journal of the European Communities*, C 364/1, 2000, https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. Accessed: 05.10.2025.
8. European Union. *General Data Protection Regulation (GDPR)*. Regulation (EU) 2016/679, 2016, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj>. Accessed: 05.10.2025.
9. Ian Carter. “Positive and Negative Liberty”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2022 Edition)*, Edward N. Zalta (ed.), <https://plato.stanford.edu/entries/liberty-positive-negative/>. Accessed: 07.10.2025.
10. Ienca M, Andorno R. Towards new human rights in the age of neuroscience and neurotechnology. *Life Sci Soc Policy*. 2017 Dec;13(1):5. doi: 10.1186/s40504-017-0050-1. Epub 2017 Apr 26. 18 p PMID: 28444626; PMCID: PMC5447561.
11. Lavazza Andrea. “Freedom of thought and mental integrity: The moral requirements for neurotechnologies and neural data”. *Frontiers in Neuroscience*, 12, 443, 1-10 pp.
12. Marmot Michael. “The health gap: The challenge of an unequal world”. *Bloomsbury Publishing*, Volume 386, Issue 10011, 2015, 2442-2444 pp.
13. Mônia Clarissa Hennig Leal. “Digital democracy: from status activus digitalis to disinformation – towards a new wave of judicialization of politics?”. *UNIO – EU Law Journal*, 5(2), 2019, 63–74 pp.
14. Nussbaum Martha. *Women and human development: The capabilities approach*. Cambridge University Press, 2000, 1-33, 78-80 pp. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511841286>.
15. Shue Henry. *Basic rights: Subsistence, affluence, and U.S. foreign policy* (2nd ed.), Princeton University Press, Apr 28, 2020, 51-55 .

16. United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. United Nations General Assembly, 1948, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. Accessed: 08.10.2025
17. United Nations. *Convention on the Rights of the Child*. United Nations General Assembly. 1989, <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>. Accessed: 08.10.2025
18. United Nations. *Global Digital Compact*. Adopted at the Summit of the Future, 22–23 September 2024. New York: United Nations, 2024, https://www.un.org/global-digital-compact/sites/default/files/2024-09/Global%20Digital%20Compact%20-%20English_0.pdf. Accessed: 08.10.2025.
19. World Health Organization. *Constitution of the World Health Organization*, 1946, <https://www.who.int/about/governance/constitution>. Accessed: 08.10.2025.

PHYSICAL AND MENTAL INTEGRITY AS POSITIVE AND NEGATIVE RIGHTS

ANNA MKRTUMYAN

*Unified Social Service of the Republic of Armenia,
First Deputy Head; Yerevan State University, Chair of
Constitutional Law, Ph.D. Student
Yerevan, the Republic of Armenia*

The purpose of this article is to analyze the concept of physical and mental integrity in the context of the dichotomy of negative rights (protection from interference or harm) and positive rights (the right to state support and resources).

The objectives set to achieve this goal are to conduct a conceptual analysis of physical and mental integrity as positive and negative rights, to distinguish between negative and positive rights, and to apply this analysis to both physical and mental aspects, with an emphasis on their moral, legal, and somatic aspects, based on bodily autonomy and dignity.

The study utilized methods of analysis, synthesis, deduction, and legal comparison.

The main conclusion reached within the study is that physical and mental integrity, in terms of negative and positive rights, reveals their inherent interdependence, forming a comprehensive basis for the protection of human dignity in both traditional and developing contexts. These rights require limitations on interventions, protection of individuals from physical harm, psychological manipulation, and unauthorized neurotechnological intervention, and impose positive obligations on states and societies to provide resources for health and well-being, ensure safety in the use of neurotechnologies, support mental health, and build resilience to violence. In the era of neurotechnology and digital threats, policymakers must take these obligations into account when promoting legal reform, international cooperation, and the revision of ethical norms.

Key words: *physical integrity; mental integrity; positive law; negative law; dignity; autonomy; state obligations; neurotechnology.*

ФИЗИЧЕСКАЯ И ПСИХИЧЕСКАЯ НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ КАК ПОЗИТИВНЫЕ И НЕГАТИВНЫЕ ПРАВА

АННА МКРТУМЯН

*соискатель кафедры конституционного права
Ереванского государственного университета,
первый заместитель начальника Единой
социальной службы Республики Армения,
г. Ереван, Республика Армения*

Цель статьи — проанализировать концепцию физической и психической неприкосновенности в контексте дихотомии негативных прав (защита от вмешательства или вреда) и позитивных прав (право на государственную поддержку и ресурсы).

Задачи, поставленные для достижения указанной цели, заключаются в проведении концептуального анализа физической и психической неприкосновенности как позитивных и негативных прав, в разграничении негативных и позитивных прав, применении его как к физическому, так и к психическому аспектам, с акцентом на их моральные, правовые и соматические аспекты, основанные на телесной автономии и достоинстве.

В ходе исследования использовались методы анализа, синтеза, дедукции, правового сравнения.

Главный вывод, сделанный в рамках исследования, заключается в том, что физическая и психическая неприкосновенность с точки зрения негативных и позитивных прав выявляет их внутреннюю взаимозависимость, формируя всеобъемлющую основу для защиты человеческого достоинства как в традиционном, так и в развивающемся контексте. Эти права требуют ограничений на вмешательства, защиты отдельных лиц от физического вреда, психологических манипуляций и несанкционированного нейротехнологического вмешательства, а также налагают на государства и общества позитивные обязательства по предоставлению ресурсов для здоровья и благополучия, обеспечению безопасности при использовании нейротехнологий, поддержке психического здоровья и повышению устойчивости к насилию. В эпоху нейротехнологий и цифровых угроз политики должны учитывать эти обязательства, содействуя правовой реформе, международному сотрудничеству и пересмотру этических норм.

Ключевые слова: *физическая неприкосновенность, психическая неприкосновенность, позитивное право, негативное право, достоинство, автономия, государственные обязательства, нейротехнологии.*